УДК 340.132:347(430)”1933/1945”; 329.18(430)

CERIF: S130, H300, S115

DOI: 10.5937/AnaliPFB1902051D

Др Славко Ђорђевић*

Др Штефан Пирнер**

НЕОГРАНИЧЕНО ТУМАЧЕЊЕ НЕМАЧКОГ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА У ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА***

Доласком националсоцијалиста на власт промениле су се друштвено-политичке околности у Немачкој које су нужно утицале на право и правни поредак. Нова власт је желела да изгради нови правни поредак у складу са идеологијом националсоцијализма. Пошто законе, који су донети пре 1933. године, није било могуће променити у кратком временском року, нацистичка правна теорија је приступила теоријском редефинисању појма права и наметнула становиште да се сви закони морају тумачити у духу националсоцијализма, односно да им се мора дати ново „националсоцијалистичко“ значење. У овом раду аутори анализирају теоријско-идеолошке основе таквог тумачења, које је послератна немачка литература назвала „неограниченим тумачењем права“, истичући његову улогу у „националсоцијализацији“ немачког грађанског права, уз приказ релевантне судске праксе. На крају, аутори чине кратак осврт на процес послератне „денацификације“ немачког права која се, такође, спроводила тумачењем, али овога пута са циљем да се из правних норми које су донете за време Хитлерове диктатуре „елиминише“ националсоцијалистичка идеологија.

---

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, *slavko@jura.kg.ac.rs*.

** Аутор је руководилац одељења Немачке фондације за међународноправну сарадњу (*IRZ Stiftung*) за Југоисточну Европу I (Босну и Херцеговину, Македонију, Србију и Црну Гору), *puerner@irz.de*.

*** Ставови аутора Штефана Пирнера који су изнети у овом раду представљају његово лично мишљење, а не мишљење Немачке фондације за међународноправну сарадњу.

Кључне речи: *Националсоцијалистички светоназор. – Неограничено тумачење права. – Неодређени правни појмови и правна начела. – Националсоцијализација немачког грађанског права. – Денацификација права.*

1. УВОД

Националсоцијализам, односно националсоцијалистичка револуција у Немачкој однела је победу 30. јануара 1933. године, када је председник Хинденбург (*Paul von Hindenburg*) именовао Адолфа Хитлера (*Adolf Hitler*) за новог канцелара Немачке (видети више Thamer 2005, 138 и даље). Истовремено, тај датум представља и почетак периода Хитлерове диктатуре који је трајао све до завршетка Другог светског рата (8. маја 1945. године). С обзиром на то да је примарни задатак Хитлеровог режима било стварање новог државног поретка утемељеног на идејама и „вредностима“ националсоцијализма, нове власти су веома брзо донеле неколико аката који су представљали темељ за изградњу новог поретка. У том смислу су најзначајнији Уредба председника Рајха о заштити народа и државе од 28. фебруара 1933.[1], Закон о овлашћењима од 24. марта 1933.[2] и Закон о поновном успостављању професије државних службеника од 7. априла 1933. године[3]. Темељ новог „(не)правног“ поретка је нешто касније употпуњен тзв. „нирнбершким расним законима“, који су донети 1935. године на Конгресу Националсоцијалистичке партије у Нирнбергу[4].

Премда је Хитлеров режим од самог почетка кренуо у одлучну акцију доношења нових и измена важећих прописа, ипак све законе није било могуће променити у једном дану. Закони донети пре

[1] Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat vom 28. Februar 1933, *Reichsgesetzblatt* 1933 I, 83. *http://www.documentarchiv.de/ns/rtbrand.html* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

[2] Ermächtigungsgesetz; официјелни назив тог закона гласи: Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933 (Закон о отклањању невоље за народ и рајх од 24. марта 1933), *Reichsgesetzblatt* 1933 I, 141. *http://www.documentarchiv.de/ns/ermaecht.html* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

[3] Gesetz über die Wiederherstellung des Berufsbeamtentums vom 7. April 1933, *Reichsgesetzblatt* 1933 I, 175–177. *http://www.documentarchiv.de/ns/beamtenges.html* (последњи приступ 2. фебруара 2019).

[4] Реч је о Закону о грађанима Рајха (Reichsbürgergesetz vom 15. September 1935, *Reichsgesetzblatt* 1935 I, 1146. *http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze02.html*, последњи приступ 2. фебруар 2019) и Закону о заштити немачке крви и немачке части (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. September 1935, *Reichsgesetzblatt* 1935 I, 1146–1147. *http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze01.html*, последњи приступ 2. фебруар 2019).

националсоцијалистичке револуције, који су често означавани као „вајмарски закони“, „вајмарско право“, „предреволуционарно право (законодавство)“ или „старо право“ (видети Mager 2004, 1 и 11; Pürner 2015, 57–58), и даље су били на снази, а многи од њих нису били мењани или су претрпели мање измене за време Хитлерове диктатуре. Та ситуација се нарочито односила на прописе немачког грађанског права (пре свега на немачки Грађански законик – НГЗ[5]), који су у првих неколико година владавине националсоцијалиста остали нетакнути[6]. Из тог разлога било је неопходно осмислити нове инструменте са циљем да се, без одгађања (дакле, пре промене правних прописа), темељно приступи изградњи новог правног поретка за потребе националсоцијалистичког режима. Један такав „инструмент“ пронађен је у самом тумачењу и примени постојећег (важећег) вајмарског права у духу нове националсоцијалистичке идеологије, који је судовима пружио могућност да преузму улогу законодавца, тако што би одбили примену норми важећих закона које су у супротности са новом идеологијом или би их пак „модификовано“ тумачили и применили у складу са новом идеологијом (тако Rüthers 2012, 145–148, 175–183; Galin 1999, 53). Употреба новог инструмента, за који у овом раду користимо термин „неограничено тумачење права“ (који је сковао немачки професор Бернд Ритерс [*Bernd Rüthers*]), захтевала је да се најпре постојеће правне идеје редефинишу потпуно у складу са националсоцијализмом, затим да се уведу одговарајући (нови) извори права којима се у првом реду штите вредности нове идеологије, те да се тумачење и примена постојећих закона и прописа (тј. важећег вајмарског права) прилагоди потребама нове нацистичке власти (тако Rüthers 2012, 111–117; Galin 1999, 54; Mager 2004, 1, 6–7). На тај начин су се стварали нова правна теорија, нова методологија права и нови прави појмови који треба да омогуће реконструкцију права и правног система у националсоцијалистичком режиму, уз минимално доношење нових правних прописа (у том смислу Galin 1999, 54).

У излагањима која следе објаснићемо теоријске (идеолошке) основе и методолошке карактеристике неограниченог тумачења права у нацистичкој Немачкој, са посебним освртом на његову улогу у „националсоцијализацији“ немачког грађанског права, коју ћемо приказати у анализи одабраних грађанскоправних случајева из нацистичке судске праксе. Након тога, кратко ћемо се осврнути и на

[5] Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) vom 18. August 1896, *Reichsgesetzblatt* 1896, 195, Nr. 21 (ausgegeben am 24. 8. 1896, in Kraft seit 1. 1. 1900). Првобитни текст немачког Грађанског законика може се наћи на *http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BGBDR18961900.htm* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

[6] Касније су извршене одређене измене у области породичног (брачног) права, наследног права и стамбеног права (видети Pürner 2015, 58–59).

тзв. денацификацију немачког права, која се такође спроводила тумачењем, с обзиром на то да је након Другог светског рата правне норме, које су настале за време националсоцијализма, требало тумачити „у духу“ новог послератног друштвеног поретка, са циљем да се из правних норми елиминишу идеје националсоцијализма и унесу вредности новог поретка.

2. НЕОГРАНИЧЕНО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВА КАО СРЕДСТВО ИЗГРАДЊЕ НОВОГ НЕМАЧКОГ НАРОДНОГ (ПРАВНОГ) ПОРЕТКА

2.1. Увођење нове правне идеје и редефинисање појма права

За ново (измењено) тумачење важећих немачких (вајмарских) закона и прописа (без формалне промене њиховог текста), односно за промену правне догматике и метода тумачења права, неопходно је било променити само схватање права. Тако нешто се могло постићи негирањем вредности на којима је почивао вајмарски правни поредак и промовисањем нове правне идеје која се темељила на вредностима националсоцијалистичке идеологије, односно, како се у то време често говорило, на вредностима „националсоцијалистичког светоназора“ („*nationalsozialistische Weltanschauung*“) (видети Rüthers 2012, 98–100, 101–111, 117–121; Mager 2004, 2–3). Важну улогу у остварењу тог циља имале су немачка правна наука и струка, чији је задатак био да у својим научним и стручним радовима развију нове правне идеје, да редефинишу схватање самог права и правних појмова у духу националсоцијализма (који ће бити прихваћени у судској и правној пракси) и да поставе нове темеље за образовање будућих правника (видети Galin 1999, 51, 54–55). Ради ефикаснијег испуњена тих задатака, националсоцијалистички режим је 1933. године основао Академију за немачко право[7], која је окупила немачке правнике

[7] Академија за немачко право основана је 26. јуна 1933. године у Минхену и представљала је централну јавну научно-стручну установу, основану са циљем да ради на обнови немачког права и његовом даљем развоју у духу националсоцијализма према строгим научним методама. Академија је активно учествовала у законодавним поступцима и утицала на правно-политичке одлуке Рајха. Први председник академије био је немачки правник Ханс Франк (*Hans Frank*), комесар Рајха за уједначавање правосуђа. Чланови академије били су познати правници и нацисти тог времена, као што су Карл Шмит (*Carl Schmitt*), Херман Геринг (*Herman Gering*), Теодор Маунц (*Theodor Maunz*) и Роланд Флајслер (*Roland Fleisler*). Академија је издавала *Часопис Академије за немачко право* од 1934. до 1945. године. О Академији за немачко право видети више у Hattenhauer (1986, 680–684); JuraForum.de (2019); Wikipedia (2019). Видети и Закон о Академији за немачко право од 11. јула 1934. године (*Gesetz über die Akademie für deutsches Recht* vom 11. Juli 1934, *Reichsgesetzblatt* 1934, 605). *http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1934&page=719&si*

тог времена који су били блиски режиму и осмислио пројекат тзв. килске школе права на Правном факултету Универзитета у Килу (*Juristische Fakultät, Christian-Albrechts-Universität in Kiel*)[8], чију су окосницу (тзв. политичку ударну трупу – „*politische Strosstrup*“) чинили млади правни научници Карл Ларенц (*Karl Larenz*), Георг Дам (*Georg Dahm*), Ернст Рудолф Хубер (*Ernst Rudolf Huber*) и други, који су делили изразито снажна националсоцијалистичка убеђења и били „жељни“ да се докажу као научници код нових власти. Управо су ти правници стварали нову националсоцијалистичку правну теорију која је оштро критиковала идеје и вредности вајмарског државног и правног поретка и упорно се залагала за увођење нових идеја чија је подлога био националсоцијалистички светоназор.

Наиме, у Вајмарској републици су важили либерализам и либерални уставноправни поредак, чији је основни принцип била заштита слободе појединца. У то време правна наука је била принципијелно неполитизована и неутрална. Владало је схватање да се право налази искључиво у законима и да се из њих мора сазнати (тзв. правни позитивизам; видети више Rüthers 2012, 91–98; Mager 2004, 2; Pürner 2015, 57). Та схватања су, након победе националсоцијализма, наишла на оштру критику нове националсоцијалистичке правне теорије (представника Академије за немачко право и килске школе права), која је промовисала нове идеје и схватања утемељена на националсоцијалистичкој идеологији. Према новој идеји, односно новом схватању, основни принцип не може бити слобода појединца већ очување и подстицање заједнице, и то немачке заједнице по крви (тако Hitler, Adolf. 1940. *Mein Kampf*. München: Zentralverlag der NSDAP – Franz Eher Nachfolge, 433[9]), при чему је „крв“, одно-

ze=45 (последњи приступ 2. фебруар 2019); Satzung der Akademie für deutsches Recht (Статут Академије за немачко право), *Reichsgesetzblatt* 1934, 605.

[8] Формирање килске школа права везује се за доношење Закона о поновном успостављању професије државних службеника од 7. априла 1933. године, чији је циљ било отпуштање службеника-противника националсоцијализма, у које су спадали критичари режима и неаријевци, нарочито Јевреји. На основу тог закона, Правни факултет Универзитета у Килу морало је до 1935. године да напусти девет од десет професора, на чија места су доведени млади амбициозни правни научници који су имали снажна националсоцијалистичка убеђења. Тако је млади Карл Ларенц (*Karl Larenz*) преузео Катедру за грађанско право и филозофију права од неаријевца Герхарта Хусерла (*Gehart Husserl*), док је млади Георг Дам (*Georg Dahm*) преузео катедру од јеврејског демократе Хермана Конторовица (*Hermann Kontorowicz*). Циљ килске школе био је, између осталог, да развије својеврсну немачку правну мисао која је конкретна и потпуна, да „прилагоди“ немачку правну теорију вредностима националсоцијалистичког светоназора, да промовише ново тумачење правних прописа у духу националсоцијализма и да пропагира принцип државног вође (*Führerprinzip*) као примарног извора права. О тзв. килској школи права видети Eckert (2004, 18–32); Wiener (2013, 61 и даље).

[9] Цитирано према Mager (2004, 4).

сно „народност по крви“, био конститутивни елемент те заједнице (тако Pfenning 1936, 312–313; Höhn 1935, 97; видети и анализу код Gutmann 2018, 2–4). То значи да се смисао живота појединца налази у живљењу у заједници и за заједницу, а не у његовој индивидуалној добробити. Истиче се да „*право не потиче од воље појединца већ из воље заједнице – оно представља истинску (живу) заједничку вољу односно обавезујући животни поредак и има за циљ одржање и унапређење заједнице којој дугује своје постојање*“ (Larenz 1934, 6). Према томе, заштита заједнице се ставља у први план, а индивидуална права престају да буду посебан предмет правне заштите (тако Gutmann 2018, 4). Општа добробит мора имати предност у односу на добробит појединца, а то значи да заштита индивидуалних интереса уступа своје место *„обавези дужности према заједници“* (Siebert 1935, 960), тако да примарни задатак права постаје васпитавање народа да се стави у службу заједнице (тако Gutmann 2018, 4). Отуда, немачка заједница по крви, као истинско живо биће, уздиже живот појединца (наравно само у случајевима истокрвности), а из те заједнице настаје све, па и право (тако Mager 2004, 4 који се позива на ставове Freisler 1938, 54 и Larenz 1938, 28). То схватање можда на најбољи начин илуструје често цитирана реченица немачког правника-националсоцијалисте Ханса Франка (*Hans Frank*): *„Право је оно што немачком народу користи, а неправо оно што му штети“* (Frank 1933, 20).

Таква инструментализација објективног права за остваривање циљева немачке заједнице по крви истовремено повлачи и инструментализацију (функционализацију) субјективног права, односно правног положаја појединца (видети анализу код Gutmann 2018, 5–7; Rüthers 2012, 339–343). Према новом схватању, припадник народне заједнице није више приватно лице, односно појединац који је сам себи циљ већ заједно са осталим сународницима постаје носилац живота народне заједнице која му је у крви. Као члан заједнице, он има одређени положај који означава његову дужност према заједници, његову улогу која му у заједници припада, његову личну част и његову вредност у заједници (тако Larenz 1936a, 32). На тај начин појединац постаје неодвојиви „органски део“ народне заједнице (тако Gutmann 2018, 5) и само у њој може уживати правну заштиту, док је свако ко је изван народне заједнице по крви истовремено и изван права (Larenz 1935a, 241). Осим тога, и у оквиру народне заједнице по крви прави се разлика између њених припадника према њиховој функционалној способности. Појединац, као члан немачке заједнице по крви, заузима оно место у заједници које одговара његовој способности да допринесе напретку заједнице. Ако је допринос појединца за заједницу мањи, њему припадају и мања права, што значи да међу припадницима немачке заједнице по крви

постоји функционална неједнакост (видети више Gutmann 2018, 6, 9–10). Према томе, принцип једнакости, као основна вредност сваког демократског правног поретка, потпуно је напуштен.

Стављањем у први план заштите немачке заједнице по крви, као основне „вредности“ националистичког светоназора, и редефинисањем појма права у складу са том правном идејом нацистичка немачка правна теорија је поставила полазну основу за креирање тзв. неограниченог тумачења права као средства за успостављање новог правног поретка. Наредни и, истовремено, нужни корак ка том циљу било је увођење нових извора права, који би омогућили судовима да у важеће право унесу „вредности“ националсоцијалистичког светоназора и тиме утичу на промену правног поретка без икакве улоге законодавца (видети Rüthers 2012, 121–136; Galin 1999, 53, 56).

2.2. Увођење нових извора права

Промењено поимање права у националсоцијализму нужно је имало за последицу преиспитивање задатака судова који су такође морали бити промењени. Нацистичка правна теорија је инсистирала на томе да судови не могу, приликом одлучивања, игнорисати вредности националсоцијалистичке идеологије. Напротив, они су били дужни да тумаче и примењују важеће право у духу националсоцијализма (видети Schmitt 1933, 2793–2794; Dahm *et al.* 1936, 123–124), а то се једино могло постићи увођењем нових извора права који би омогућили судовима да „тај дух“ унесу у важеће законе. У ту сврху постављена је потпуно нова теорија о изворима права. Према тој теорији, класични извори права (као што су устав, закон, уредбе, одлуке) сматрају се „старим“ и „превазиђеним“ изворима, односно само једним од могућих показних форми права, с обзиром на то да се у националсоцијализму право примарно мора сазнати из фирерове воље, основних вредности националсоцијалистичке идеологије (светоназора) и програма Националсоцијалистичке немачке радничке партије (нем. NSDAP[10] – ћир. НСДАП) јер се у њима налази право и они су извори права (видети и упоредити Rüthers 2012, 121–136; Rüthers 2006, 41; Mager 2004, 7; Galin 1999, 56; Pürner 2015, 57). Сви остали извори (нарочито вајмарски закони) морали су бити у складу са тим новим изворима права[11].

Нацистичка правна теорија је прогласила *фирерову вољу* (*тзв. Führerprinzip*) за највиши извор права (видети више Rüthers 2012,

[10] *Nationalsocialistische Deutsche Arbeiterpartei* – NSDAP.

[11] У документу „Основна правила о положају и задацима судија“ из 1936. године се, између осталог, наводи да је „*темељ тумачења свих извора права националсоцијалистички светоназор, који нарочито налази свој израз у програму партије и у испољавању воље народног вође*“ (видети Dahm *et al*. 1936, 123).

127–132), што је врло брзо било прихваћено и у судској пракси[12]. Сви други извори права су били, по рангу, испод фирерове воље, која је изражавана у његовим (било формалним било неформалним) наређењима и одлукама. Истицано је да фирер штити право од злоупотреба и да је он врховни судија јер *„прави фирер је увек судија“*, односно из његовог „*вођства произилази судство“* и његово делање не подлеже контроли судске власти већ је само по себи највиша судска власт (Schmitt 1934a, 946). Проглашење фирерове воље за извор права осигурало је легализацију његове диктатуре. Фирер је представљен као највиша власт у држави, а његова наређења и одлуке не само да представљају извор права већ имају и функцију стварања права. Судство није више „чувар“ уставности и законитости већ је то постао фирер који може да штити и ствара право и који је изнад права (тако Galin 1999, 57).

Имајући у виду да су нацисти, од доласка на власт, успоставили јединство партије (политике) и државе, нови извор права постао је и *Програм Националсоцијалистичке немачке радничке партије* (*НСДАП*) од 20. фебруара 1920. године, који је садржао двадесет пет тачака. Одредбе тачака 4 и 5 тог програма су често у литератури и судској пракси третиране као правне норме које имају непосредну примену и предност у односу на „старе вајмарске“ законе (видети Rüthers 2012, 122–123; Mager 2004, 9; Rüthers 2006, 42). У тачки 4 се наводи да *„грађанин може бити само онај ко је припадник немачког народа (Volksgenosse)“*, а да *„припадник немачког народа може бити само онај ко је немачке крви, без обзира на вероисповест“*, те да *„Јевреји нису припадници немачког народа“*. Тачка 5 допуњује тачку 4 тако што истиче да *„ко није грађанин, може само као гост живети у Немачкој и подвргава се законима који важе за странце“*. Колики је био значај НСДАП и њеног програма, можда најбоље илуструје чињеница да је 1. децембра 1933. године донет Закон о обезбеђењу јединства партије и државе[13], у чијем се параграфу 1 изричито наводи да је *„Националсоцијалистичка немачка радничка партија носилац немачких државних идеја и са државом је нераскидиво повезана“*. НСДАП је била „глас народа“ и под правом је сматрала само оно што штити суштинске вредности немачког народа, односно аријевску расу (тако Mager 2004, 8–9; Rüthers 2012, 132–133).

Најзад, *националсоцијалистички светоназор*, који обухвата сва становишта и идеје националсоцијализма, постао је такође нови из-

[12] Видети, на пример, одлуку Arbeitsgericht (ArbG) Plauen, *Arbeitsrechts-Sammlung* 27/1936, 165 (цитирано према Rüthers 2012, 131).

[13] Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat vom 1. Dezember 1933, *Reichsgesetzblatt* 1933 I, 1016. *http://www.documentarchiv.de/ns/partei-staat.html* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

вор права. Његову основу чине заштита суштинских вредности немачког народа, расна идеологија, која налаже уклањање свега што је старо и јеврејско, и јединство партије и државе (видети и упоредити Mager 2004, 8; Rüthers 2012, 101–103, 125–127; Pürner 2015, 57–58). Судска пракса се често позивала на националсоцијалистички светоназор када је требало заобићи, *ad hoc* изменити или допунити законске норме чија би регуларна примена водила резултату који није у духу националсоцијализма[14]. С обзиром на ширину и недовољну прецизност појма националсоцијалистичког светоназора, судови су готово имали „одрешене руке“ у тумачењу и примени права. Притом, посебно треба издвојити позивање на тзв. *„здрава осећања немачког народа“* (*„gesundes Volksempfinden“*) као важно средство за уношење националсоцијалистичке идеологије у важеће право (видети Mager 2004, 10; Rüthers 2006, 42; Pürner 2015, 57). „Здраво осећање народа“ је било одређено као доминантно осећање правичности које деле само припадници немачке заједнице по крви. Оно је, дакле, било везано за аријевску расу и односило се на чистоту крви, јачање животне снаге немачког народа, примат заједничке добробити народа у односу на добробит појединца и на заштиту државе (Mager 2004, 10). Сматрало се да су сваком припаднику немачког народа увек познати „здраво осећање“, као и његова промена, јер му је то „у крви“. Тако (не)одређени извор права водио је губитку правне сигурности за оне који не припадају немачкој заједници по крви, с обзиром на то да се правна сигурност односи само на предвидљивост оних радњи које проистичу из „здравог осећања немачког народа“, док је, с друге стране, сваки припадник немачке заједнице по крви, по природи ствари, носио у себи то здраво осећање и „живео“ у пуној правној сигурности (тако, односно у том смислу, Mager 2004, 10). Притом, „здраво осећање народа“ није било само мерило за тумачење неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда и правних начела) садржаних у законским нормама већ је судија био овлашћен да у случају сукоба законских норми са „здравим осећањима народа“ не примени те законске норме (Larenz 1938, 25; Mager 2004, 10).

2.3. Неограничено тумачење права – нова правила (методи) тумачења и стварање нових правних појмова

2.3.1. Нова правила (методи) тумачења

Увођењем нових извора права који, као извори вишег ранга у односу на вајмарске (старе) законе, треба да обезбеде имплементацију идеје да је садржина права условљена вредностима националсоцијалистичког светоназора као мерила сваке правичности, укоре-

[14] Видети случајеве из судске праксе у одељку 3. овог рада.

нило се становиште да немачки закони искључиво могу представљати средство којим се изражавају вредности националсоцијалистичког светоназора (тако Larenz 1938, 10). Због тога се „слепо“ поштовање вајмарских закона означава празним формалним позитивизмом који треба одбацити, а судовима се даје слобода да норме садржане у вајмарским законима тумаче у „духу“ новог државног поретка (видети Rüthers 2012, 122–123; Mager 2004, 4). Такво схватање је нужно повукло за собом измену и допуну правила тумачења која су, као особена методолошка обележја „неограниченог тумачења права“, добила нови смисао и улогу (видети Rüthers 2012, 175–183).

Прво и основно правило било је да се закони из вајмарског времена, који су на било који начин били у супротности са националсоцијалистичким светоназором или законима које су донели националсоцијалисти, не примењују јер су сматрани „непријатељским“ према немачком народу (видети Dahm *et al*. 1936, 124, тачка IV). До таквог решења се, методолошки посматрано, долазило тако што се строгим објективним телеолошким тумачењем[15] утврђивало значење текста вајмарског закона према тренутно постојећим друштвеним околностима (при чему су воља и мотиви законодавца у тренутку доношења закона имали секундарни значај и често су били занемаривани) или субјективно-телеолошким тумачењем[16] текста нових нацистичких закона уз строго придржавање његовог језичког значења (тако Mager 2004, 11). Притом, судови су, зарад постизања жељеног циља, злоупотребљавали основна правила тумачења правних норми која служе за попуњавање правних празнина, нарочито правило о аналогији и правило о телеолошкој редукцији правне норме (видети више Rüthers 2012, 203–210). Под аналогијом се подразумева аналогна, односно проширена (сходна) примена правне норме на случајеве који њоме нису обухваћени, уколико су ти случајеви слични или битно слични случајевима на које се та норма недвосмислено односи (Vodinelić 2012, 176; Лукић и Кошутић 2003, 454; Zippelius 2012, 55; Bydlinski 2012, 85). Судови су то правило злоупотребљавали тако што су правне норме аналогно примењивали и на оне случајеве на које се, према уобичајеном и правилном тумачењу правних норми (тј. утврђивању њиховог смисла и циља), оне ни у ком случају не би могле применити (видети Rüthers 2012, 203–208). Исто је било и са правилом о телеолошкој редукцији правне норме, које допушта да се конкретна правна норма не примени на случај који је, сходно тексту норме, њоме обухваћен, из разлога што би то било противно њеном

[15] О објективном телеолошком тумачењу видети више Zippelius (2012, 17–18, 41–42); Bydlinski (2012, 41–50).

[16] О субјективном телеолошком тумачењу видети више Zipelius (2012, 17–19); Bydlinski (2012, 34–40).

смислу и циљу, те да се уместо ње на тај случај примени супротна норма или иначе другачија норма (Vodinelić 2012, 178; Zippelius 2012, 56; Bydlinski 2012, 90–92). То правило се злоупотребљавало тако што су се смисао и циљ норме „произвољно“ утврђивали у складу са националсоцијалистичком идеологијом, па су многи случајеви из идеолошких разлога били искључени (тј. телеолошки/идеолошки редуковани) из поља примене важеће правне норме и на њих је примењивана супротна, односно другачија (идеолошки адекватна) правна норма (видети Rüthers 2012, 208–209). На тај начин, националсоцијалистичка судска пракса је успела да развије тзв. *„борбену клаузулу“* (*„Kampfklausel“*) која је служила као основ за одбијање примене старих (вајмарских) закона (видети Rüthers 2012, 148–174; Rüthers 2006, 42; Mager 2004, 12).

Друго ново правило се односило на промењено тумачење неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда) и правних начела који су садржани у вајмарским законима, који су у националсоцијализму постали важан инструмент за уношење нове идеологије у важеће право (видети више Rüthers 2012, 214–216, 217–219; Mager 2004, 12–14; Haferkamp 2005, 17–19; Börner 1989, 205). У том смислу нарочити значај добија начело савесности и поштења (*Treu und Glauben*) из пар. 242 НГЗ, које се више не тумачи објективно уз вредновање интереса учесника правног односа већ се приликом његове конкретизације вреднују и непосредни интереси за добробит немачке заједнице по крви, што може водити потпуно другачијем и „искривљеном“ тумачењу великог броја правних норми у НГЗ (видети више Rüthers 2012, 224–237, нарочито 231–233; Mager 2004, 13; Haferkamp 2005, 17–18). На исти начин су злоупотребљавани опште клаузуле, правни стандарди и правна начела у другим областима права (видети Mager 2004, 13; Rüthers 2012, 219–224).

Треће ново (и веома важно) правило тумачења било је позивање на *тзв. клаузулу опште добробити („Gemeinwohlformeln“*), која је, такође, служила за уношење националсоцијалистичке идеологије у важеће право и уклањање нежељених резултата примене важећих правних норми (видети Stolleis 1972, 16–38; 1974; 2010, 175–193). „Општа добробит“ се на различите начине спомињала у програму НСДАП – као *„општи интерес“* у тачки 10, *„национална потреба“* у тачки 17, *„заједнички интереси“* у тачки 18, *„општа добробит“* у тачки 23 и као *„заједничка корист“* у тачки 24 (Mager 2004, 14). Отуда је „општа добробит“ постала саставни део сваке примене права и због своје садржинске неодређености давала је судовима готово неограничену слободу у тумачењу вајмарских закона (видети Stolleis 2010, 182–184; 1974, 85; у том смислу и Mager 2004, 14).

Последице примене тих нових правила тумачења огледале су се у игнорисању и мењању јасног језичког значења текста правне норме (тзв. измењено језичко тумачење – тако Schröder 2016, 23), као и у очигледном и недвосмисленом одступању од таквог језичког значења, са циљем да се старо вајмарско право испуни новом националсоцијалистичком садржином и на тај начин изгради нови (не)правни поредак (тако Rüthers 2012, 175–176; Galin 1999, 54).

2.3.2. Стварање нових правних појмова

Успостављање и примена неограниченог тумачења права, као важног правно-политичког инструмента у националсоцијализму, нужно је имало за последицу стварање нових тзв. „конкретно-општих“ правних појмова који су, с једне стране, требали да задрже својство „општег“, док су, с друге стране, морали бити „конкретизовани“ тако што би се њихова садржина испунила националсоцијалистичким светоназором који је постао идеја водиља сваког правног појма (видети и упоредити Larenz 1935b, 166; 1936a, 31–39; 1935a, 225–260[17]; Schmitt 1934b; такође видети Rüthers 2012, 304–321; Galin 1999, 62–65; Mager 2004, 15). На тај начин се, заправо, вршило редефинисање правних појмова који су се налазили у законским нормама. Тиме се нарочито бавио Карл Ларенц (*Karl Larenz*), млади немачки професор и један од најзначајнијих представника тзв. килске школе права, који је, између осталог, креирао „нови“ појам физичког лица као субјекта права, тј. „нови“ појам правне способности физичког лица (Larenz 1935a, 225–260), и „нови“ појам уговора и слободе уговарања (Larenz 1936b, 31 и даље)[18].

Наиме, према становишту које је Ларенц развио у време националсоцијализма, појединац не може самостално да буде ималац права и обавеза и да заснива правне односе, већ он то може чинити само као члан народне заједнице по крви, јер само уколико живи у заједници са осталим сународницима, истовремено постаје конкретна личност која ужива правну заштиту. Отуда, како Ларенц закључује, *„правни субјект може бити само онај ко је припадник народне заједнице по крви“*, те да се управо та дефиниција правног субјекта *„може ставити уместо појма правне способности сваког човека дефинисаног у пар. 1 НГЗ“* (Larenz 1935a, 241). Из тог закључка произилази да онај ко не припада немачкој заједници по крви није субјект права, односно није правно способан.

Такође, веома је интересантно и његово ново поимање уговорног права и слободе уговарања у новим друштвеним околностима.

[17] Приликом формулисања „конкретно-општих“ правних појмова Ларенц се ослањао на Хегелова филозофска учења.

[18] Видети анализу и разматрања тих појмова у Ларенцовим радовима код Rüthers (2012, 323–336, 360–379).

Ларенц, наиме, истиче да, насупрот схватању које влада у либерализму, уговор између два припадника народне заједнице по крви треба посматрати *„као ближу конкретизацију народног поретка у који се мора интегрисати сваки уговор који је, као саставни део тог поретка, одређен његовим принципима“* (Larenz 1936b, 31). На тај начин слобода уговарања, према Ларенцу, добија ново значење које је потпуно другачије од оног које постоји у либерализму јер *„народна заједница, која не може све сама да уређује и којој је неопходно одговорно суделовање њених сународника, даје својим члановима (сународницима) ограничену могућност састављања уговора која је од почетка условљена циљем народне заједнице по крви“*. Притом, то никако не значи да чланови народне заједнице имају слободу да закључују уговоре по својој вољи већ само да је њима допуштено „*да своје посебне правне односе сами уреде у оквиру народног поретка и у складу са његовим принципима“* (Larenz 1936b, 31 и даље). Као што се може видети, Ларенц је изменио појам уговора и слободе уговарања тако што је за функционални циљ уговора поставио допринос појединаца испуњењу задатака народне заједнице по крви (у истом смислу закључује и Gutmann 2018, 9).

3. НЕОГРАНИЧЕНО ТУМАЧЕЊЕ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА У НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ СУДСКОЈ ПРАКСИ

Када се говори о „перверзији“ права и правног система у националсоцијализму, обично се прво помисли на области кривичног и јавног права. Међутим, од самог доласка националсоцијалиста на власт, у тим областима права су вршене темељније измене правних прописа, тако да је неправда брзо била легализована, па је ређе постојала потреба да се довитљивим и измењеним (тј. неограниченим) тумачењима мењају значење и смисао текста норми кривичног и јавног права, које су, по правилу, јасно дискриминисале Јевреје и друге неаријевце (у том смислу Pürner 2015, 58–59). С друге стране, грађанскоправни прописи нису испрва уопште били мењани[19], тако да је неограничено тумачење права постало основно средство за остваривање циљева новог режима у материји грађанског права. Када су нешто касније извршене одређене измене (у брачном праву, наследном праву и стамбеном праву), нови прописи су, такође, били тумачени „неограничено“ у духу националсоцијализма, па се може рећи да је неограничено тумачење права, за све време владавине националсоцијалиста, имало значајну улогу у редефинисању

[19] Вероватно зато што се желело да се грађанско право свеобухватно уреди у новом Народном законику (*Volksgesetzbuch*) који никада није био довршен (о преднацрту Народног законика видети Hedemann, Lehmann и Siebert 1942).

и уобличавању грађанског права. Осим тога, додатни разлог за „успешну“ употребу инструмента неограниченог тумачења права могао би се наћи и у чињеници да грађанско право, за разлику од кривичног и јавног права, пружа више простора судовима за таква тумачења правних норми која могу довести до судске изградње и развоја права, с обзиром на то да норме грађанског права садрже велики број неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда) и правних начела којима треба дати одређено значење у сваком конкретном случају. Нажалост, тај „простор“ може бити злоупотребљен, што су немачки судови и чинили у време националсоцијализма.

Постоји велики број случајева из судске праксе Трећег рајха у којима је спроведено неограничено тумачење норми грађанског и грађанскопроцесног права, са циљем да се постигну резултати који су у складу са националсоцијалистичком идеологијом. У излагањима, која следе, осврнућемо се на одабране случајеве у којима су расправљана питања из уговорног права, трговинског права, брачног права и права принудног извршења[20].

3.1. Уговорно право

Када је реч о примени неограниченог тумачења у уговорном праву, често се спомиње случај раскида уговора о ангажовању јеврејског редитеља Ерика Карела (*Eric Charell*)[21]. Наиме, немачко привредно друштво за продукцију филмова УЕФА закључило је 24. фебруара 1933. године са редитељем Ериком Карелом уговор о режирању једног играног филма. Уговор је садржао одредбу према којој је УЕФА могла да раскине уговор *„у случају смрти или болести друге уговорне стране или из других сличних разлога“*. Иако је Уредбом председника Рајха о заштити народа и државе од 28. фебруара 1933. године званично уведена диктатура, УЕФА је 1. марта 1933. године исплатила редитељу, у складу са уговором, прву рату хонорара у износу од 26.000 рајхсмарака. Међутим, пет дана касније, УЕФА је раскинула уговор, позивајући се на поменуту уговорну одредбу, и захтевала повраћај исплаћеног хонорара.

Врховни суд Рајха (*Reichsgericht* – RG) потврдио је одлуке нижих судова којима је тај тужбени захтев усвојен. Разлог за усвајање тужбеног захтева био је да постоји јасна разлика између правног положаја аријеваца и неаријеваца који, према новом друштвеном схватању, нису правно способни. У својој одлуци RG је, између

[20] Неки од тих случајева су приказани и у Pürner (2015, 59 и даље), на шта је указано на одговарајућим местима у овом раду.

[21] Reichsgerichts (RG), Urteil vom 27.6.1936, *Juristische Wochenschrift 65* 1936, 2529–2531.

осталог, навео да се *„према националсоцијалистичком светоназору правно способним сматра само онај ко је немачког порекла“*, да треба прихватити *„идеје које се темеље на разликовању потпуно правно способних лица и лица која имају мања права“*, те да се *„степен потпуног губитка правне способности изједначава са физичком смрћу“*. Према томе, када се у уговору наводи *„да тужилац због болести, смрти или других сличних разлога“* није у стању да изврши своју обавезу режирања филма, „*несумњиво је да се промењено схватање правне способности (до којег је дошло због нових расно-политичких ставова који су утврђени законом) мора уподобити наведеним разлозима за раскид уговора“*[22]. Другим речима, променом политичког система припадност јеврејској религији добила је негативно значење у друштвеном животу, због чега су Јевреји изгубили правну способност, односно сматрани су „мртвима“ и „болеснима“ у грађанскоправном смислу, па зато изјављени раскид уговора производи дејства. На тај начин је суд „искривљеним“ екстензивним телеолошким тумачењем, тј. аналогном применом поменуте уговорне одредбе на случај који њоме није обухваћен (нити би, правилним тумачењем, могао бити обухваћен), дошао до резултата који је у складу са националсоцијалистичким светоназором[23].

3.2. Трговачко право

Неограничено тумачење, опет путем „искривљеног“ екстензивног телеолошког тумачења (аналогија), примењивало се и у случајевима из трговачког права (као специјалног приватног, односно грађанског права које је уређено Трговачким закоником, али и Грађанским закоником као општим извором приватног права који се примењује супсидијерно[24]). Нашу пажњу је привукао случај у којем се поставило питање да ли једно предузеће употребљава назив фирме који ствара забуну у правном и привредном промету[25].

[22] Reichsgerichts (RG), Urteil vom 27. 6. 1936, *Juristische Wochenschrift 65* 1936, 2529–2531.

[23] У вези са овом пресудом вредна је помена и околност да је уговор закључен након доласка нациста на власт, као и да је исплата хонорара уследила након доношења поменутог закона, тако да ништа није ишло у прилог редитеља.

[24] У немачкој правној теорији и пракси право се дели на јавно и приватно право, а приватно право на грађанско право, које се означава као опште приватно право, и на посебно приватно (грађанско) право, које се развило за одређене групе лица или за одређене специфичне области. Трговачко право спада у посебно приватно право које је уређено Трговачким закоником, али и Грађанским закоником који се примењује супсидијерно уколико Трговачки законик не одређује другачије. Видети више Đorđević (2018, 15), који се позива на релевантну немачку правну литературу.

[25] Видети Landgericht (LG) Breslau, Urteil vom 21.07.1933, *Das Recht* 1934, 571 (цитирано према Worbel 1983, 354, фн. 34). Видети ову одлуку и код Pürner 2015, 66. *Breslau* је данас град *Wroclav* у Пољској.

Наиме, предузетник, који је рођен у једној јеврејској породици и који је током свог живота „прешао“ у хришћанску веру, назвао је своје предузеће „Хришћанска кућа специјалне обуће“ („*Christliches Spezialschuhaus*“). Конкурент тог предузећа захтевао је од њега да престане са даљом употребом таквог назива фирме, позивајући се на то да тај назив ствара забуну у правном промету јер није реч о „хришћанском“ предузећу. Према његовом мишљењу, такав назив фирме доводи учеснике у привредном промету у забуну јер би они полазили од претпоставке да је реч не само о „хришћанском“ него и о „аријевском“ предузећу. Суд је прихватио тај аргумент тужиоца и утврдио да је реч о превари у правном промету коју узрокује назив фирме[26]. Према томе, иако предузетник у религиозном смислу више није био Јеврејин, он је, према националсоцијалистичкој идеологији, сврстан у тзв. јеврејску расу и због тога није могао да користи назив фирме који садржи реч „хришћански“.

3.3. Брачно право

3.3.1. Поништај тзв. мешовитих бракова – неограничено тумачење одредаба немачког Грађанског законика

Нема сумње да су дух националсоцијализма и тзв. неограничено тумачење права нашли своје снажно упориште у породичном праву, и то посебно у брачном праву. Најупечатљивији случајеви неограниченог тумачења везују се за тзв. мешовите бракове између „аријеваца“ и „Јевреја“ (закључене пре доласка нациста на власт), које је требало разрешити по жељи аријевског партнера (видети анализу случајева у Pürner 2015, 59–60; Rüthers 2012, 155–162; Wrobel 1983, 354 и даље; Müller 1987, 98 и даље). С обзиром на то да је до доношења новог (нацистичког) Закона о браку из 1938. године[27] развод био могућ једино због скривљене повреде брачних обавеза, једини правни пут за престанак тих мешовитих бракова било је њихово поништење због заблуде на основу одредаба НГЗ.

У тадашње време поништај брака због заблуде био је уређен у пар. 1333 и 1339 НГЗ. Према одредбама пар. 1333 НГЗ, брак се могао поништити ако је супружник који тражи поништај приликом склапања брака био у заблуди о таквим личним особинама другог супружника које би га, уз разумно поштовање суштине брака, спречиле да закључи брак да је знао за те особине. Рок у којем се може захтевати поништај износио је, сходно пар. 1339 НГЗ, шест месеци од дана када је супружник сазнао за разлог због којег тражи поништај брака.

[26] Landgericht (LG) Breslau, Urteil vom 21.07.1933, *Das Recht* 1934, 571.

[27] Ehegesetz – Gesetz zur Vereinheitlichung des Rechts der Eheschließung und der Ehescheidung im Lande Österreich und im übrigen Reichsgebiet vom 6. Juli 1938, *Reichsgesetzblatt* I 807, Nr. 106 vom 8. Juli 1938.

Према томе, за „успешан“ поништај брака морала су се испунити два услова – постојање заблуде о битним личним особинама супружника и захтевање поништаја у року од шест месеци од сазнања за заблуду (видети детаљније Pürner 2015, 60). У вези са условима за поништај брака пред судовима у нацистичкој Немачкој поставило се питање да ли припадност супружника јеврејској религији представља личну особину поводом које, у смислу пар. 1333 НГЗ, може постојати заблуда, те да ли је рок за поништај од шест месеци из пар. 1339 НГЗ протекао.

Ако се одговор тражи с ослонцем на уобичајена правила тумачења и ставове судске праксе заузете до доласка националсоцијалиста на власт, одговор би морао бити негативан јер се припадност одређеној религији није сматрала битном личном особином супружника. Осим тога, супружницима-аријевцима из тзв. мешовитих бракова који су склопљени пре 1933. године било је позната религијска припадност другог супружника у време склапања брака, тако да је било потпуно беспредметно расправљати о њиховој заблуди. С друге стране, шестомесечни рок за поништај из пар. 1339 НГЗ у већини случајева је одавно истекао (чак и ако би се утврдило да је заблуда постојала), тако да ни тај услов није могао да буде испуњен (видети Pürner 2015, 60). Међутим, судови[28] и правни теоретичари новог националсоцијалистичког режима (видети Wöhrmann 1933, 2041; Schneider 1934, 868–869; Stoll 1934, 567–569)[29] изменили су тумачење тих одредаба НГЗ, дајући им ново значење које до тада нису имали. Они су, најпре, конструисали заблуду о „значају“ религијске припадности (нарочито припадности јеврејској религији), односно о „значају“ расе (нарочито тзв. јеврејске расе) другог супружника, како би се та околност могла сматрати битном личном особином супружника која може важити као разлог за поништај (видети посебно Wöhrmann 1933, 2041[30]). Ново „значење“ је дала националсоцијалистичка идеологија која је код сваког Немца развила свест о „чистоти сопствене расе“, што повлачи са собом и свест о томе да се не закључују бракови са партнерима који припадају другој раси (нарочито тзв. јеврејској раси) јер би се деца из таквих бракова сматрала странцима који не уживају сва права која припадају члановима немачке заједнице по крви[31] (видети Pürner 2015, 60–61;

[28] Видети, на пример, Urteil des Landgerichts (LG) Köln – Az. 5 R 66/33, *Deutsche Justiz* 1933, 819 (преведени делови те одлуке приказани су у Pürner 2015, 61–62); Reichsgericht (RG), 12. 7. 1934, *Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen (RGZ) 145* 1934, 1 (та одлука је детаљније разматрана такође у Pürner 2015, 63).

[29] Преглед и анализу ставова тих нацистичких правника видети у Wrobel (1983, 362–365); видети и ставове и разматрања у Pürner (2015, 62–63).

[30] Цитирано према Wrobel (1983, 355).

[31] Видети Urteil des Landgericht (LG) Köln – Az. 5 R 66/33, *Deutsche Justiz* 1933, 819.

Wrobel 1983, 358–359). Истицано је да супружник аријевац сигурно не би закључио брак са партнером друге расе да је имао прилику да схвати то „значење“, те му зато сада треба пружити могућност да ту своју заблуду отклони (тако Wöhrmann 1933, 2041[32]). Када је реч о шестомесечном року за поништај брака због заблуде, судови су померили почетак његовог трајања на временски тренутак када су националсоцијалисти преузели власт, односно када је донет Закон о поновном успостављању професије државних службеника[33] (15. априла 1933. године). Тако је омогућен поништај мешовитих бракова који су трајали више година[34] (видети Pürner 2015, 61–62; Wrobel 1983, 358–359; Rüthers 2012, 155–162).

3.3.2. Неограничено тумачење Закона о браку из 1938. године

Као што смо већ истакли, националсоцијалисти нису одмах по доласку на власт мењали одредбе НГЗ нити су то касније чинили у значајнијем обиму. Они испрва нису имали јасан и готов концепт за будуће брачно и породично право већ су га (како је већ речено) мењали неограниченим тумачењем важећих одредаба НГЗ (упоредити Diederichsen 1989, 247). Након што су се искристалисали ставови о томе какав је брак потребан националсоцијализму, 1938. године је донет Закон о браку[35] којим су укинуте одредбе НГЗ о закључењу и разводу брака.

Према пар. 55, ст. 1 Закона о браку из 1938. године, сваки супружник може захтевати развод брака, ако супружници живе одвојено више од три године и ако се, због непоправљиво нарушених брачних односа, не може очекивати поновно успостављање заједнице живота која би одговарала суштини брака. Међутим, тужени супружник се, сходно ставу 2 пар. 55, могао противити разводу брака уколико је подносилац захтева за развод потпуно или делимично крив за нарушавање брачних односа. Тај приговор се није морао уважити ако одржање брака не би било „оправдано сходно обичајима“, уз правичну процену „суштине брака“ и укупног понашања оба су-

[32] Цитирано према Wrobel (1983, 355–356). Превод ставова Вормана (Wöhrmann) видети у Pürner (2015, 60–61).

[33] То је био први закон који је садржао одредбе о искључењу Јевреја из немачког јавног живота.

[34] Видети Landgericht (LG) Köln – Az. 5 R 66/33, *Deutsche Justiz* 1933, 819. Треба напоменути да такво мишљење нису следили сви немачки судови већ је било и оних који су одбијали да пониште такве мешовите бракове, нарочито у почетној фази владавине националсоцијализма (видети више Pürner 2015, 61).

[35] Ehegesetz – Gesetz zur Vereinheitlichung des Rechts der Eheschließung und der Ehescheidung im Lande Österreich und im übrigen Reichsgebiet vom 6. Juli 1938, *Reichsgesetzblatt* I, 807, Nr. 106 vom 8. Juli 1938. *https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/142/Ehegesetz_1938.pdf* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

пружника. Већ се на први поглед може видети да ова правила садрже неодређене правне појмове „суштина брака“ и „оправданост одржања брака сходно обичајима“, који су у националсоцијализму били тумачени готово без икаквих јасних ограничења (видети више Diederichsen 1989, 245 и даље; Heller 2015, 284–292; Rüthers 2012, 400–411).

У ранијем периоду тумачење таквих појмова било би у складу са традиционалним и религиозним схватањима према којима је брак, у начелу, сматран неразрешивим (видети Heller 2015, 285). Такође, околност као што је стрпљиво подношење лошег понашања другог супружника увећала би шансе да се приговор узме у разматрање. Међутим, у свету националсоцијализма „суштина брака“ добија ново значење. Она се није више одређивала на основу правичног разматрања свих околности конкретног случаја и гледишта о строгом сексуалном моралу, већ је као примарни критеријум постављено остварење циља да „аријевци“ са „правом и здравом“ партнерком интензивно „раде“ на стварању новог потомства. Отуда, сексуални морал, планирање породице и рађање потомства нису више били приватна ствар појединца већ национално питање (видети више у Diederichsen 1989, 245 и даље). То становиште је представљало једну од основних идеја националсоцијалистичког светоназора, које је често било истицано у националсоцијалистичкој литератури и могло се користити као извор за неограничено тумачење права. Наиме, Адолф Хитлер се изјаснио о суштини брака већ у својој аутобиографији *Моја борба* (*Mein Kampf*) (Hitler 1940, 274 и даље)[36], наводећи да *„брак не може бити сам себи циљ већ мора служити једном вишем циљу који се огледа у размножавању и одржању врсте и расе*“, да је за сваку осуду *„када се нацији ускраћују здрава деца“*, те да *„држава мора водити рачуна да се не ограничава плодност здравих жена“*. Исто тако је Алфред Розенберг (*Alfred Rosenberg*), један од водећих идеолога националсоцијализма, јасно истакао у свом делу *Мит 20. века* (Rosenberg 1934, 592–593) да је репродукција примарни циљ брака, а тек након тога сексуални морал, као и да ради постизања највећег могућег успеха у репродукцији треба одбацити моногамију како би немачки народ достигао свој некадашњи „обим“, с обзиром на то да су Германи у прошлости одступали од моногамије[37].

[36] Цитирано према Diederichsen (1989, 245).

[37] Розенберг (*Rosenberg*) конкретно наводи следеће: *„Сигурно да треба штитити моногамију и задржати је као органску ћелију народа, али већ је проф. Вит-Кнудсен (Wieth-Knudsen) с правом указао на то да без повремене полигамије германска река народа из ранијих година никада не би настала, о чему толико говори чињеница да све претпоставке за културу западног света не би постојале... Касније су постојала и времена, када је број жена премашио знатно број мушкараца...“* (Rosenberg 1934, 592–593).

У вези са правним последицама које могу проистећи из постављања репродуктивне функције брака за основни циљ те установе, интересантна је изјава тадашњег директора Земаљског суда Gfrörer-а (1934, 153)[38]:

„*Држава суштински има интерес за брак само ако он представља најбоље средство за стварање и одржање наследно здраве и немачкокрвне народне заједнице која се ствара рађањем и одгајањем одговарајућег потомства. Држава нема интереса да постоје и да се одржавају бракови који не могу остварити тај циљ, као ни да се они закључују. Из тога следи да се разрешење таквих бракова мора, без сумње, олакшати... Приликом развода једног таквог брака не може се узети у обзир кривица, пошто се разлог за развод налази у чињеници да је реч о једном промашеном браку*“.

На који начин је узимање у обзир таквих идеја и ставова националсоцијалистичког светоназора утицало на тумачење неодређених појмова, као што су „суштина брака“ и „оправданост постојања брака сходно обичајима“, јасно се може видети из следећег поједностављеног случаја (који је из списа Земаљског суда у Берлину [*LG Berlin*] „креирала“ Mammeri-Latzel [2002, 86–87]). Немац, директор једног предузећа, и евангелисткиња, домаћица, били су десет година у браку и имали су једну ћерку. У њиховом браку је било великих проблема за које је био одговоран супруг, који не само да је проводио ноћи на паркингу око берлинског зоолошког врта (који је у то време био место састајалишта хомосексуалаца) већ је због честих ванбрачних афера оболео од полне болести којом се заразила и његова супруга која због тога више није могла да рађа децу. Упркос томе, супруга је опростила своме муже „све његове грехе“ и остала уз њега. Међутим, супруг, на којег полна болест није оставила трајне нежељене последице, започео је ванбрачну везу са својом младом секретарицом коју је желео да ожени. Пошто је његова супруга имала 45 година и није више могла да рађа, он је поднео захтев за развод брака. Супруга је, с друге стране, уложила приговор на тај захтев, указујући на разлоге због којих се брак не може развести. Ако би се пошло од конзервативних моралних схватања, узимајући у обзир и чињеницу да је супруг крив за нарушавање брачних односа, огромна је вероватноћа да би суд тај приговор усвојио и одбио да разведе брак. Међутим, према националсоцијалистичком светоназору, та морална схватања, односно све наведене чињенице које су ишле у прилог супрузи нису играле више никакву улогу јер је за тумачење „суштине брака“ било једино важно да супруг жели да закључи нови брак са младом и здравом женом из којег може да проистекне здраво

[38] Цитирано према Diederichsen (1989, 248); видети и коментар Gfrörer-овог чланка у Heller (2015, 278–279).

(и друштвено пожељно) потомство. Из тог разлога приговор супруге није узет у разматрање и брак је разведен (видети Mammeri-Latzel 2002, 86–87).

На крају, треба нагласити да у наведеном случају жртва неограниченог тумачења права није била супруга Јеврејка, што значи да су под „удар“ долазила и друга лица (понекад чак и аријевци) која нису била од користи за остварење идеја и циљева националсоцијализма, а нарочито старије жене које нису више могле да рађају децу у тзв. чисто аријевским браковима.

3.4. Право принудног извршења

Иако је на први поглед тешко замислити да су идеје националсоцијализма могле да утичу на право принудног извршења за које се обично тврди да има „технички“ карактер, управо у тој области налазимо неке од најзанимљивијих (и можда најупечатљивијих) случајева неограниченог тумачења права[39]. Наиме, када су националсоцијалисти дошли на власт, у судској пракси се поставило питање да ли се радио-пријемник (радио-уређај), тј. *„народни пријемник“* (*„Volksempfänger“*), како су га називали националсоцијалисти, може запленити у извршном поступку. То питање се поставило у контексту примене одредбе чл. 811, тач. 1 немачког Закона о грађанском судском поступку која је уређивала принудно извршење на дужниковој имовини и предвиђала бројне изузетке од пленидбе дужникових ствари са циљем да му се остави довољно имовине да може да води достојанствен живот. Један од тих изузетака односио се на предмете који су нужни за домаћинство, тако да се у вези са тим поставило питање да ли се радио-пријемник може сврстати у такве „нужне“ предмете који се изузимају од извршења или можда представља луксузни предмет који се може запленити (видети Pürner 2015, 64; Wrobel 1985, 57).

На то питање се може одговорити само ако се узму у обзир трошкови који су у то време били потребни за прибављање радиопријемника и тадашњи општи животни стандард (тако Pürner 2015, 64). До доласка националсоцијалиста на власт радио-пријемници су били скупи, тако да нису представљали уобичајене предмете које има свако домаћинство већ су редовно били квалификовани као луксузни предмети који су могли бити заплењени у поступку принудног извршења (Worbel 1985, 57–58). Након што су националсоцијалисти преузели власт убрзо је развијен радио-пријемник чија је цена набавке била нешто нижа, односно приступачнија за домаћинства и

[39] Видети и упоредити са детаљном анализом случајева из те области у Pürner (2015, 64–65) и Wrobel (1985, 57 и даље).

појединце, што је омогућило нешто лакшу набавку и, самим тим, већу дистрибуцију тих пријемника у Немачкој. Ипак, чини се да се, упркос појефтињењу и широј дистрибуцији, радио-пријемник и даље имао сматрати луксузним предметом који се могао заплени ти у извршном поступку. Међутим, националсоцијалисти су, уз критеријум цене и општег животног стандарда, узели у обзир и критеријум идеолошке природе који се огледао у огромном значају медија за ширење пропаганде националсоцијализма (видети Wrobel 1985, 58; Pürner 2015, 64–65). Тај критеријум је однео превагу у тумачењу појмова „луксузни предмет“ и „предмет који је нужан за домаћинство“, тако да су судови одбијали да заплене тзв. народне пријемнике јер би се у супротном грађанима одузела могућност да слушају фирерове говоре и националсоцијалистичку пропаганду[40]. У једној судској одлуци[41] наведено је да се радио-пријемник сматра предметом који се не може запленити из разлога што постоји јавни интерес да дужници путем радио-пријемника учествују у настанку и развоју националсоцијалистичке немачке државе[42].

Међутим, од те „новоуспостављене“ судске праксе често се одступало када је дужник био Јеврај. Радио-уређаји који су припадали дужницима Јевејима остали су и даље предмет заплене у извршном поступку јер Јевреји нису били чланови немачке заједнице по крви, те зато није постојао никакав интерес да им се омогући приступ националсоцијалистичкој пропаганди[43].

---

[40] Видети анализу немачке судске праксе у погледу тог питања у Wrobel (1985, 58–59).

[41] Landgericht (LG) Frankfurt am Main, Beschluss vom 12. 1. 1934, *Juristische Wochenschrift 63* 1934, 572 (цитирано према Wrobel (1985, 58 и даље), који детаљно анализира ту одлуку). Ова иста одлука је наведена и у Pürner (2015, 65).

[42] Важно је напоменути да тај став није следила комплетна судска пракса већ да је било судова који су се залагали за *lege artis* тумачење. На пример, Landgericht (LG) Stuttgart (Земаљски суд у Штутгарту) укинуо је одлуку основног суда којим је одбијена заплена радио-пријемника у власништву аријевца и притом је у својој одлуци јасно навео да се питање пленидбе или непленидбе искључиво решава узимањем у обзир економских разлога (о тој одлуци видети у Wrobel 1985, 59, који се позива на саопштење које је дао Baumbach 1934, 264). Такође, о тој одлуци и о другим одступајућим мишљењима у немачкој судској пракси и литератури за време националсоцијализма видети у Pürner (2015, 65).

[43] Видети Landgericht (LG) Schönenberg, Beschluss vom 1934 – та одлука се спомиње у једној другој одлуци истог тог суда од 22. маја 1938. године која је објављена u *Juristische Wochenschrift 67*, 1938, 1917 (цитирано према Worbel 1985, 64, фн. 34). И овде треба напоменути да судска пракса у погледу тог питања није била јединствена (видети више Pürner 2015, 65).

3.5. Закључна оцена

Из приказаних грађанскоправних случајева произилази да се инструмент неограниченог тумачења права, по правилу, користио за одређивање значења (конкретизацију) неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда) и правних начела садржаних у правним нормама, с обзиром на то да је, према природи ствари, управо ту било највише простора за уношење националсоцијалистичке идеологије у грађанско право. Осим тога, судови су злоупотребљавали правила телеолошког тумачења, нарочито аналогију (што се може јасно видети у случајевима из уговорног и трговинског права) и телеолошку редукцију (што је видљиво у случајевима из брачног права и права принудног извршења) како би попуњавали правне празнине чак и тамо где их није ни било. Те злоупотребе су, неретко, имале за последицу да се одступи од јасног језичког значења текста правне норме ради постизања резултата примене права који је у складу са националсоцијалистичким светоназором. То је нарочито било очигледно код рачунања рока за поништај тзв. мешовитих бракова, где су судови изменили језичко значење одредбе пар. 1339 НГЗ како би омогућили да се почетак трајања тог рока помери за неколико година унапред.

4. ТУМАЧЕЊЕ КАО СРЕДСТВО „ДЕНАЦИФИКАЦИЈЕ“ ПРАВА – КРАТАК ОСВРТ

У претходним излагањима приказали смо како су се, у складу са националсоцијалистичким светоназором, неограничено тумачиле правне норме које су потицале из вајмарске републике (тј. ранијег либералног друштвеног поретка), као и правне норме које су настале за време националсоцијализма. Међутим, тумачење права у складу са новим (промењеним) друштвеним схватањима није постојало само у периоду владавине националсоцијалиста (1933–1945), који су немачко право „националсоцијализовали“, већ и након 1945. године, када је право, односно правне норме које су настале у националсоцијализму требало тумачити „у духу“ новог послератног друштвеног поретка, са циљем „денацификације“ („денационалсоцијализације“) немачког права.

Таква денацификација права била је неопходна, с обзиром на то да је Контролни савет Савезника након капитулације Трећег рајха (8. маја 1945. године) укинуо само оне законе (правне норме) који су очигледно имали националсоцијалистичку садржину. Законске норме чији текст није био очигледно националсоцијалистичког карактера остале су на снази чак и ако је њихово доношење било (потпуно или

делимично) засновано на националсоцијалистичкој, односно расистичкој идеологији (Löhnig 2010, 11). Тај поступак је образложен тиме да није било потребно утврђивати из којих разлога је донет неки закон (односно правна норма) већ да је једино битно на који начин би такав закон у новом правном поретку требало примењивати. Дакле, једино је било важно утврдити да ли се применом важећег текста закона, узимајући у обзир промењене друштвене околности, могу постићи разумни и вредносно жељени резултати (Löhnig 2010, 138). Иако су се процеси „нацификације“ и „денацификације“ немачког права кретали у различитим смеровима, реч је, како истиче Löhnig (2010, 138), о формално истим појавама, тј. у оба та процеса се *„конкретна правна норма издваја из контекста њеног настанка, односно историјско тумачење норме замењује се објективно-телеолошким тумачењем према циљу норме који није у складу са циљем који је дао законодавац већ је на основу промењених политичких околности касније унет у правну норму“*. Треба истаћи да је процес денацификације права у Немачкој нарочито интересантан јер је Трећи рајх, након капитулације, подељен на две државе – Савезну Републику Немачку (тзв. Западна Немачка) и Немачку Демократску Републику (тзв. Источна Немачка), у којима су успостављени потпуно различити друштвено-политички системи, тако да се тај процес одвијао у двема новим државама на различите начине[44]. Како је то у конкретном случају изгледало у новим немачким државама, приказаћемо на примеру тумачења (већ разматраних) одредаба пар. 55, ст. 2 Закона о браку из 1938. године, којима се уређује приговор на захтев за развод брака. Различито тумачење тих одредаба било је условљено различитим схватањем улоге жене у друштву у новонасталим правним порецима.

Друштвено-политичке разлике, које су постојале између Западне и Источне Немачке, рефлектовале су се и на поимање питања брачног права и положаја жене у друштву. У Западној Немачкој је, у основи, био прихваћен ранији (пре националсоцијализма развијени) концепт традиционалног схватања брака, у којем је жена (упркос уставноправном принципу једнакости из чл. 3 Основног закона) имала мања права од мужа, али је истовремено ступањем у брак добијала друштвени статус који јој је гарантовао одређена права и ако брак „пропадне“. С друге стране, у Источној Немачкој жене су биле изједначене са мужевима, при чему се истовремено желело да се она стави у функцију производње како би се социјализам изградио на најбржи могући начин. Према томе, „запад“ је желео да види жену за шпоретом (у кухињи), док је „исток“ желео да је види на

[44] У суштини, могуће је проучавати примену једне исте правне норме (тј. норме истог језичког значења) у три различита друштвена система (тј. у Трећем рајху, Западној Немачкој и Источној Немачкој).

радном месту (видети и упоредити Löhnig 2010, 135–136, 139–140; Rüthers 1987).

Када се ти различити концепти о улози жене у друштву ставе у контекст тумачења и примене одредаба о приговору на захтев за развод брака (пар. 55, ст. 2 Закона о браку из 1938. године), јасно је да је судска пракса у двема државама различито поступала. У Западној Немачкој поново се почео примењивати религијски мотивисани принцип о начелној неразрешивости брака који је, између осталог, водио резултату да се супруга, која је верна своме мужу, може ослонити на то да ће задржати социјални и финансијски статус који је стекла у браку (тзв. збринути брак; видети Löhnig 2010, 136; Etzel 1992, 92–93)[45]. Из тог разлога се приговор на захтев за развод брака, по правилу, често уважавао, тако да су се бракови веома ретко разводили, што значи да је судска пракса Западне Немачке напустила ставове које је имао RG за време владавине националсоцијализма и заузела дијаметрално супротно становиште. С друге стране, судска пракса у совјетској зони, односно у Источној Немачкој, с обзиром на промењену улогу жене у друштву, потпуно је другачије поступала, па је претпоставке за усвајање приговора рестриктивније тумачила него што је то чинио RG за време националсоцијализма, тако да је тај приговор веома ретко усвајала (Löhnig 2010, 135–136), односно он се у већини случајева сматрао ирелевантним и бивао је одбијен, тако да су се бракови чешће разводили[46].

Према томе, иако је денацификација права постављена као основни циљ у оба правна поретка, управо на овом примеру се јасно може видети како се тај процес, због различитих друштвено-политичких (идеолошких) схватања, одвијао на различите начине. Идеолошке разлике су условиле различито тумачење и различит резултат примене једне (садржински) исте правне норме о разводу брака: у Источној Немачкој бракови су се, по правилу, могли развести, док је у Западној Немачкој развод брака, по правилу, био отежан.

5. ЗАКЉУЧАК

Националсоцијалистичка правна теорија и пракса пронашле су у тумачењу права погодно политичко средство за брзу изградњу новог (не)правног поретка у складу са новом државном идеологијом,

[45] На сличан начин се изјаснио *Oberlandesgericht (OLG) Hamburg* у својим општим друштвено-политичким промишљањима о суштини брака, у којима је истакао да се након пораза у Другом светском рату тежи „поновној моралној изградњи“ брака (видети OLG Hamburg, Urteil vom 15. 2. 1946, *Süddeutsche Juristen-Zeitung 1* 1946, 94; приказ и коментар ове одлуке видети у Löhnig 2010, 86–87).

[46] Видети преглед судске праксе у Löhnig (2010, 80 и даље, 87 и даље).

без претходне промене правних прописа. Изменом правила тумачења права (којом је креиран инструмент који смо у овом раду назвали неограничено тумачење права) судовима је дата могућност да преузму улогу законодавца и важеће законске норме тумаче у духу националсоцијализма, што је имало за последицу да се „нежељене“ правне норме не примене или да им се припише другачији смисао и значење. С обзиром на то да су норме грађанског права претрпеле мање измене за време владавине националсоцијалиста, неограничено тумачење права било је значајно политичко средство за остваривање циљева националсоцијализма у грађанском праву. Из приказаних случајева из немачке судске праксе може се видети да се неограничено тумачење права, најчешће, користило за конкретизацију неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда) и правних начела која су садржана у грађанскоправним нормама, са циљем да се грађанско право испуни националсоцијалистичком идеологијом. Такође, видели смо да је тумачење права, као средство изградње новог правног поретка, добило значај и након Другог светског рата, када је правне норме, које су донели националсоцијалисти, требало тумачити у духу новог послератног правног поретка, па је грађанско право опет постало „значајан терен тумачења“. Реч је о формално истом процесу као и у националсоцијализму, али сада са другачијим (потпуно супротним) циљем и мотивима – тумачењем је требало извршити „денацификацију“ права, односно из правног система избацити идеје националсоцијализма и унети нове вредности, што се на различите начине одвијало у Западној Немачкој и Источној Немачкој (због друштвено-политичких разлика између те две нове немачке државе).

Поставља се питање какав се закључак може извући о тумачењу права у промењеним друштвеним околностима. Прва замислива и истовремено инстинктивна реакција би могла бити да се неодређени правни појмови и правна начела потпуно избаце из норми грађанског права јер њихова конкретизација, која се спроводи тумачењем, може водити злоупотребама. То би, даље, значило да би требало увести казуистичко нормирање које би у великој мери ограничило слободу судског тумачења. Ипак, чини се да то није исправан пут јер законодавац не може унапред да предвиди све могуће случајеве које треба нормирати нити сваку промену друштвених околности која може иницирати настанак нових случајева за које треба пронаћи решење. Осим тога, избацивање неодређених правних појмова (генералних клаузула, правних стандарда) и правних начела из законских норми не би само строго „ограничило“ право (и тиме условило да се друштво може развијати искључиво под плаштом писаног законског права) већ би водило једној примитивној јуриспруденцији у којој би судови „технички“ (као компјутери) примењивали право и, притом, имали

велике проблеме да прилагоде правне норме новим друштвеним променама. Према томе, генералне клаузуле, правни стандарди и правна начела не могу се избацити из законских норми јер су неопходни у условима сталних и убрзаних друштвених промена које законодавац не може правовремено да прати у свим областима живота. Па, како онда осигурати да њихово тумачење не подлегне злоупотребама? Одговор на то питање треба тражити у захтевима да судије буду одлични познаваоци правне струке, да тумаче законе *lege artis* и да, ослањајући се на здрав људски разум и морал, развију свест о томе да се, приликом тумачења правних норми чији текст нема јасно језичко значење, морају супротставити сваком притиску да се политичко-идеолошки интереси ставе изнад права и правде[47].

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

Baumbach, Adolf. 1934. Juristische Rundschau. *Deutsche Juristen-Zeitung* 39: 264.

Börner, Fritjof. 1989. *Die Bedeutung der Generalklauseln für die Umgestaltung der Rechtsordnung in der nationalsozialistischen Zeit*. Franknfurt am Main: Peter Lang GmbH.

Bydlinski, Franz. 2012. *Grundzüge der juristischen Methodenlehre*. 2. Aufl. Wien: Facultas Verlags– und Buchhandels AG.

Dahm, Georg, Karl August Eckhardt, Reinhard Höhn, Paul Ritterbusch и Wolfgang Siebert. 1936. Leitsätze über die Stellung und Aufgaben des Richters. *Deutsche Rerchtswissenschaft* I: 123–124.

Diederichsen, Uwe. 1989. Nationalsozialistische Ideologie in der Rechtsprechung des Reichsgerichts zum Ehe– und Familienrecht. 241–272 у *Recht und Justiz im „Dritten Reich“*, Hrsg. Ralf Dreier, Wolfgang Sellert. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag AG.

Đorđević, Slavko. 2018. *Opšti deo Građanskog zakonika u prevodu (Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches in Übersetzung)*. Kragujevac: Deutsche Stiftung für Internationale Rechtliche Zusammenarbeit.

Eckert, Jörn. 2004. „Hinter den Kulissen“. Die Kieler Rechtswissenschaftliche Fakultät im Nationalsozialismus. 18–32 у *Forschungen und Berichte aus der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel 58*, Hrsg. Christiana Albertina, Kiel: Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. *https://www.uni-kiel.de/ns-zeit/allgemein/eckert-kulissen.pdf* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

[47] Видети и упоредити Pürner (2015, 68).

Etzel, Matthias. 1992. *Die Aufhebung von nationalsozialistischen Gesetzen durch den Alliierten Kontrolrat (1945–1948)*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Frank, Hans. 1933. Die Einwirkung des nationalsozialistischen Ideengutes auf das deutsche Rechtsleben. *Deutsche Juristen-Zeitung* 38: 1169–1174.

Freisler, Roland. 1938. *Nationalsozialistisches Recht und Rechtsdenken*, Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde.

Galin, Isabel. 1999. *Rechtsetzung ist Machtsetzung: Die deutsche Rechtsetzung in den Niederlanden 1940–1945*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.

Gfrörer (без имена). 1934. Das Recht der Familie im Driten Reich. *Deutsches Recht*: 151–154.

Gutmann, Thomas. 2018. Ideologie der Gemeinschaft und die Abschaffung des subjektiven Rechts – Recht und Rechtswissenschaft im Nationalsozialismus. *https://www.jura.uni-muenster.de/de/institute/lehrstuhl-fuer-buergerliches-recht-rechtsphilosophie-und-medizinrecht/studieren/recht-und-rechtswissenschaft-im-nationalsozialismus/* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

Haferkamp, Hans-Peter. 2005. *Das Bürgerliche Gesetzbuch während des Nationalsozialismus und in der DDR – mögliche Aspekte und Grenzen eines Vergleichs*. Köln: Dr. Otto Schmidt Verlag.

Hattenhauer, Hans. 1986. Die Akademie für Deutsches Recht. *Juristische Schulung (JuS)*: 680–684.

Hedemann, Justus Wilhelm, Heinrich Lehmann и Wolfgang Siebert. 1942. *Volksgesetzbuch, Grundregeln und Buch I – Entwurf und Erläuterungen*. München – Berlin: C.H. Beck Verlag.

Heller, Hans-Detlef. 2015. *Die Zivilrechtsgesetzgebung im Dritten Reich*, Münster: Monsenstein und Vannerdat.

Höhn, Reinhard. 1935. *Rechtsgemeinschaft und Volksgemeinschaft*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.

JuraForum.de. 2019. Erklärung zum Begriff Akademie für deutsches Recht. *https://www.juraforum.de/lexikon/akademie-fuer-deutsches-recht* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

Larenz, Karl. 1934. *Deutsche Rechtserneuerung und Rechtsphilosophie*. Tübingen: J.C.B. Mohr.

Larenz, Karl. 1935a. Rechtsperson und subjektives Recht. 225–260 у *Grundfragen der neuen Rechtswissenschaft,* Hrsg. Georg Dahm, Ernst Rudolf Huber, Karl Larenz, Karl Michaelis, Friedrich Schaffstein, Wolfgang Siebert. Berlin: Junker und Dünnhaupt.

Larenz, Karl. 1935b. *Rechts– und Staatsphilosophie der Gegenwart*. 2. Aufl. Berlin: Junker und Dünnhaupt.

Larenz, Karl. 1936a. Gemeinschaft und Rechtsstellung. *Deutsche Rerchtswissenschaft* I: 31–39.

Larenz, Karl. 1936b. *Vertrag und Unrecht. Band 1*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.

Larenz, Karl. 1938. *Über Gegenstand und Methode des völkischen Rechtsdenken*. Berlin: Junker und Dünnhaupt.

Löhnig, Martin. 2010. *Die Justiz als Gesetzgeber – Zur Anwendung nationalsozialistischen Rechts in der Nachkriegszeit*. Regenstauf: H. Gietl Verlag & Publikationsservice GmbH.

Лукић, Радомир и Будимир Кошутић. 2003. *Увод у право*. Београд: Службени лист СЦГ. (Lukić, Radomir i Budimir Košutić. 2003. *Uvod u pravo*. Beograd: Službeni list SCG.)

Mager, Lutz. 2004. Das Recht im Nationalsozialismus, Wege völkischer Rechtserneuerung: Rechtsquellenlehre und Auslegung als Gesetzgebersersatz. *http://www.juracafe.de/ausbildung/seminar/self/rechtserneuerung.pdf* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

Mammeri-Latzel, Maria. 2002. *Justizpraxis in Ehesachen im Dritten Reich, Eine Untersuchung von Prozeßakten des Landgerichts Berlin unter besonderer Berücksichtigung der Ideologie des Nationalsozialismus*. Berlin: Berlin-Verlag.

Müller, Ingo. 1987. *Furchtbare Juristen – Die unbewältigte Vergangenheit unserer Justiz*. München: Kindler.

Pfenning, Andreas. 1936. Gemeinschaft und Staatswissenschaft, Versuch einer systematischen Bestimmung des Gemeinschaftsbegriffs. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 96: 299–318.

Pürner, Stefan. 2015. Mračna strana njemačkog prava: (ne)pravo u nacionalsocijalizmu na primjeru diskriminacije pripadnika židovske vjeroispovijesti u građanskom pravu. *Nova pravna revija* 10: 54–69.

Rosenberg, Alfred. 1934. *Der Mythus des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit.* 33–34. Aufl. München: Hoheneichen – Verlag.

Rüthers, Bernd. 1987. *Wir denken die Rechtsbegriffe um – Weltanschauung als Auslegungsprinzip*. Zürich: Edition Interfrom.

Rüthers, Bernd, 2006. Die Umgestaltung von Rechtsordnungen in Systemwechselns – Motive, Instrumente und Mentalitäten von Wendeliteraturen. 31–56 у *Justiz im Nationalsozialismus*, Hrsg. Hans-Peter Haferkamp, Margit Szöllösi-Janze. Hamburg: LIT Verlag.

Rüthers, Bernd. 2012. *Die unbegrenzte Auslegung, Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus*. 6. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck.

Schmitt, Carl. 1933. Neue Leitsätze für die Rechtspraxis. *Juristische Wochenschrift* 62: 2793–2794.

Schmitt, Carl. 1934a. Der Führer schützt das Recht. *Deutsche Juristen-Zeitung* 39: 945–950.

Schmitt, Carl. 1934b. *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*, Hamburg: Schriften der Akademie für deutsches Recht.

Schneider, Herbert. 1934. Anfechtung der Ehe wegen Irrtums über die Bedeutung der Rasse. *Juristische Wochenschrift* 63: 868–869.

Schröder, Jan. 2016. *Rechtswissenschaft in Diktaturen – Die juristische Methodenlehre im NS-Staat und in der DDR*, München: C.H. Beck Verlag.

Siebert, Wolfgang. 1935. Die Volksgemeinschaft im bürgerlichen Recht. 957–970 у *Nationalsozialistisches Handbuch für Recht und Gesetzgebung*, Hrsg. Hans Frank. München: Zentralverlag der NSDAP – Franz Eher Nachfolge.

Stoll, Heinrich. 1934. Die Auflösung einer Mischehe. *Deutsche Juristen-Zeitung* 39: 561–570.

Stolleis, Michael. 1972. Gemeinschaft und Volksgemeinschaft, Zur juristischen Terminologie im Nationalsozialismus. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 20: 16–38.

Stolleis, Michael. 1974. *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*. Berlin: J. Schweitzer.

Stolleis, Michael. 2010. Gemeinschaft und Volksgemeinschaft im Recht des Nationalsozialismus. 175–193 у *Gemeinschaftskonzepte im 20. Jahrhundert zwischen Wissenschaft und Ideologie,* Hrsg. Lucia Scherzberg. Münster: Monsenstein und Vannerdat.

Thamer, Hans-Urlich. 2005. Beginn der nationalsozialistischen Herrschaft. 138–163 у *Nationalsozialismus und Zweiter Weltkrieg*. Bonn: Bundeszentrale für politische Ausbildung. *https://www.bpb.de/system/files/pdf_pdflib/pdflib-39529.pdf* (последњи приступ 11. април 2019).

Vodinelić, Vladimir. 2012. *Građansko pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu – Javno preduzeće Službeni glasnik.

Wiener, Christina. 2013. *Kieler Fakultät und „Kieler Schule“*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Wikipedia. 2019. Akademie für deutsches Recht, *https://de.wikipedia.org/wiki/Akademie_f%C3%BCr_Deutsches_Recht* (последњи приступ 2. фебруар 2019).

Worbel, Hans. 1983. Die Anfechtung der Rassenmischehe – Diskriminierung und Entrechtlichung der Juden in den Jahren 1933 bis 1935, *Kritische Justiz* 16: 349–374.

Wrobel, Hans. 1985. Die Pfändbarkeit des Volksempfängers – oder: wie der vermeintlich unpolitische und neutrale § 811 Ziffer 1 ZPO nach 1933 im Sinne der NS-Ideologie ausgelegt wurde. *Kritische Justiz* 18: 57–67.

Wöhrmann, Oto. 1933. Die Auflösung der Ehe zwischen Juden und Nichtarieren. *Juristische Wochenschrift* 62: 2041.

Zippelius, Reinhold. 2012. *Juristische Methodenlehre*. 11. Aufl. München: C.H. Beck Verlag.

Slavko Đorđević, PhD

Associate Professor
University of Kragujevac Faculty of Law

Stefan Pürner, PhD

Head of Section for „South East Europe I“
IRZ Stiftung, Germany

UNRESTRICTED INTERPRETATION OF GERMAN CIVIL LAW DURING THE NATIONAL SOCIALISM PERIOD

Summary

When the Nazis came to power in 1933, they began to rebuild the German legal system in accordance with the National Socialism ideology. Considering it was impossible to complete this task “overnight”, the Nazi legal theory established the view that all acts and statutes enacted prior to 1933 must be interpreted in the interest of National Socialism. In this paper the authors analyse the theoretical foundations of such interpretation, which was marked as “unrestricted interpretation of law” in post-war legal theory, focusing on its role in the process of Nazification of German civil law that was actively practiced by German courts. The authors also briefly analyse the post-war process of “denazification” of the laws enacted during the Nazi era, which was also performed by the mean of legal interpretation, but this time with the aim of eliminating the Nazi ideology from legal rules.

Key words: *National Socialism. – Unrestricted interpretation of law. – Undetermined legal notions and legal principles. – Nazification of German civil law. – Denazification of German law.*

Article history:
Received: 11. 3. 2019.
Accepted: 25. 4. 2019.